

Olga Brajičić

PRIOLOG JEDNOM PITANJU SINTAKSIČKE SINONIMIJE U RUSKOM JEZIKU

Sinonimski odnosi u oblasti participskih konstrukcija i adnominalnih odnosnih rečenica suvremenog ruskog književnog jezika predstavljaju veoma složen kompleks pitanja jezičko-stilskih osobina tog jezika. Međutim, tumačenja kakva se javljaju u udžbeničkoj i sličnoj literaturi veoma pojednostavljaju sliku tih odnosa. Na primjer, u jednom udžbeniku¹ se ističe: »Причастный оборот имеет такое же значение, как определительное придаточное предложение с союзным словом *который*, стоящим в именительном или в винительном падеже без предлога. Причастный оборот всегда можно заменить определительным придаточным предложением с союзом *который*:...«.

Kao dokaz takvih tvrdnji uzimaju se izolovani primjeri rečenica s participskim konstrukcijama i vrši njihova zamjena odgovarajućom adnominalnom odnosnom rečenicom. Obično se uzimaju u obzir postpozitivne participske konstrukcije, iako se ističe da se one nalaze i u prepoziciji.²

Sva takva i slična tumačenja oslanjaju se na strogo gramatičke mogućnosti ruskog jezika, dok se o stilskim svojstvima tih sinonimičnih konstrukcija i uslovljenosti njihove upotrebe daje obično napomena, kao na primjer, ova: »В разговорной речи причастные обороты употребляются редко, чаще употребляются определительные придаточные предложения. В книжной речи употребляются как причастные обороты, так и определительные придаточные предложения.«³

Međutim, tek analiza distribucije i funkcija navedenih sintaksičkih konstrukcija suvremenog ruskog jezika u tekstu književne proze može da nagovijesti svu složenost njihove upotrebe, koja u naučnoj literaturi još nije ni približno dovoljno rastumačena.

Kao veoma zahvalnu za ovakvu analizu našli smo pripovijetku Mihaila Šolohova »Судьба человека«, gdje je vanredno funkcionalno dat raspored autorove i pripovjedačeve riječi. Za osnovnu formu pripovijedanja autor je uzeo ispovijest glavnog junaka, čovjeka iz naroda, dok je sebi ostavio ulogu slušaoca, koji svoju riječ uklapa u tu ispovijest samo onda kad je neophodna i koliko je neophodna. U početku opisom proljeća na Donu autor daje: vrijeme i mjesto susreta s junakom pripovijetke — visokim pogurenim muškarcem

¹ »Учебник русского языка для студентов иностранцев«, Изд. »Высшая школа«, Москва, 1968, стр. 356.

² Isto, str. 356—358. i 342—344.

³ Isto, 356.

i njegovim sinčićem i — istovremeno — svoj prvi utisak o njima. Kasnije se javljaju samo dvije, ali neophodne pauze, kad ispovijest junaka dolazi do najbolnijeg trenutka, kad dah nestaje i snaga posustane i kad samo dim cigarete i topao ljudski pogled ili riječ mogu da je vrate. I najzad, na kraju — autorov zaključak — zaključak o ljudskoj sudbini. Sav ostali prostor u ovoj pripovijeci pripada ispovijesti glavnog junaka — Andreja Sokolova.

Riječ Sokolova predstavlja autentičan narodni govor, s prilično odstupanja od književne norme, i u strukturi fraze i u izboru leksike. Umjesto vezničke zamjenice *который* on upotrebljava zamjenicu *какой*, što je karakteristično za južnoruske govore.

Kombinacija pripovijedanja glavnog junaka i autorove riječi u pripovijeci »Судьба человека« pruža vanrednu priliku da se potraži, mada ne i konačan, odgovor na pitanja: šta i kako uslovljava distribuciju datih sinonimičnih sintaksičkih konstrukcija, koje od njih više upotrebljava glavni pripovjedač, a koje autor, kad i zašto? Kakvi subjektivni i objektivni faktori na sve ovo utiču? Kakvom načinu izlaganja odgovara jedan, a kakvom drugi tip konstrukcije? Da bi se mogao potražiti odgovor na ta pitanja, neophodno je u svakom pojedinačnom slučaju imati u vidu kontekst i konkretne jezičke uslove koji diktiraju upotrebu jedne od tih dviju sinonimičkih konstrukcija. Tek se na osnovi svega toga može uočiti njihova stilska funkcija.

1.

DISTRIBUCIJA I FUNKCIJE REČENICA S PARTICIPSKIM KONSTRUKCIJAMA

Zastupljenost participskih konstrukcija prema tipovima participa, njihovoj poziciji u rečenici i mjestu u riječi autora ili pripovjedača izgleda ovako:

Participi:	Prepozicija:		Postpozicija:		Svega:
	a.	p.	a.	p.	
1. Radni part. sad. vremena	2	—	1	—	3
2. Radni part. proš. vr. nesvrš. v.	3	—	2	—	5
3. Radni part. proš. vr. svršen. v.	5	—	—	—	5
4. Trpni part. sad. vremena	—	—	—	—	—
5. Trpni part. proš. vr. nesvrš. v.	—	—	—	—	—
6. Trpni part. proš. vr. svršen. v.	11	5	4	6	26
	21	5	7	6	39
					(28—11)

1. Radni particip sadašnjeg vremena

a) Prepozicija

Oba primjera nađena su kod autora u opisu prirode:

»Необольшая, пересыхающая летом речушка против хутора Моховского в заболоченной, поросшей ольхами пойме, разлилась на целый километр.« (8)

»Хорошо было сидеть на плетне вот так, одному, ... бездумно следить за проплывающими в блеклой синеве белыми грудастыми облаками.« (9)

Primjeri predstavljaju specifičan tip atributivne odredbe: pojmovi na koje se ona odnosi — konkretni su i jasni, ali ih on još bliže precizira, ističući u prvom slučaju svojstvo datog predmeta vremenski uslovljeno, u drugom — stanje kao osobinu, vremenski ograničenu. Radnje kao osobine datih predmeta upotpunjuju odredba za vrijeme, odnosno odredba za mjesto, na što upućuju i prefiksi tih glagola.

b) Postpozicija

Dati primjer autor je upotrijebio da bi dao svoj kontrazaključak poslije konstatacije Sokolova — da je za tren nestalo sve što se godinama stvaralo: i porodica i dom.

»...но уже иным показался мне в эти минуты скорбного молчания безбрежный мир, готовящийся к великим свершениям весны, к вечному утверждению живого в жизни.« (52)

U toj odredbi apozitivnog tipa prisutna je nijansa uzročnog značenja.

2. Radni particip prošlog vremena

— Nesvršeni vid —

a) Prepozicija

Kod sva tri data primjera upravna imenica označava konkretan pojam, u potpunosti određen kontekstom. Međutim, autor koristi date participske konstrukcije da bi istakao uzrok radnje predikata (kod prva dva slučaja), odnosno da bi suprotstavio stanje izraženo predikatom i participom.

»Во время переправы волна хлестнула через борт низко сидевшей лодки, по пояс окатила меня мутной водой.« (9)

»Мальчик подбежал к отцу, пристроился справа и, держась за полу отцовского ватника, засеменял рядом с широко шагавшим мужчиной.« (66)

»Под сапогами хлопал размокший снег, идти было тяжело, но по обочинам дороги все еще держался хрустально поблескивавший на солнце ледок, и там пробираться было еще труднее.« (8)

Kod prva dva primjera autoru je bila potrebna odredba za način, a kod posljednjeg — ne samo za način, već i odredba za vrijeme.

b) Postpozicija

Dvije nađene konstrukcije imaju različite funkcije.

»Переправляться надо было на утлой плоскодонке, поднимавшей не больше трех человек.« (8)

Participskom konstrukcijom autor naknadno ističe svojstvo već poznatog konkretnog predmeta, jer mu je takva dopunska odredba potrebna radi daljeg toka izlaganja (v. gore, primjer 1.). To je i jedini primjer s prelaznim glagolom kod radnih participa.

U drugom primjeru:

»От воды тянуло сыростью, терпкой горечью гниющей ольхи, а с дальних прихонерских степей, тонущих в сиреновой дымке тумана, легкий ветерок нес извечно юный, еле уловимый аромат, недавно освободившейся из-под снега земли.« (8—9)

autoru je poslužila participska konstrukcija da kao izdvojena, naknadna odredba upotpuni sliku proljeća, da boje dalekih stepa poveže s mirisom zemlje u datom trenutku.

U svim navedenim primjerima s radnim participima prošlog vremena nesvršenog vida radnja izražena participom djelimično je ili potpuno paralelna s radnjom predikata. Takva vremenska podudarnost omogućavala bi zamjenu tih participa radnim participima sadašnjeg vremena, u čemu se ogleda njihova sinonimičnost.

— Svršeni vid —

a) Prepozicija

Konstrukcije s radnim participima svršenog vida u prepoziciji predstavljaju specifičan tip atributivne odredbe, što omogućuju leksičko-gramatička svojstva samih participa. Ti participi označavaju novo stanje predmeta kao rezultat procesa prisutan u vrijeme radnje predikata, nezavisno od njenog vremena, čime se postiže kvalitativna karakteristika predmeta. Takva svojstva posjeduju neprelazni glagoli svršenog vida sa značenjem izmjene stanja.

»... вдруг сказал охрипшим, странно изменившимся голосом.« (18)

»Нет, не только во сне плачут пожилые, поседевшие за годы войны мужчины.« (67)

U takvim uslovima javlja se slabljenje kategorije vremena kod participa i stvara mogućnost njihove adjektivacije. Toj pojavi doprinose prefiksi sa značenjem rezultativnosti, bez unošenja novih nijansi. Međutim, u datim primjerima, zbog postojanja odredbi, vrlo bitnih za autora, pojava adjektivacije otpada. Takve konstrukcije poslužile su da se upotpuni, precizira kvalitativna karakteristika određenog pojma.

Za razliku od prethodno pomenute grupe prefiksa, druga grupa unosi u glagolsku osnovu i novu nijansu leksičkog značenja, najčešće — prostornog. Takvi prefiksi pojačavaju konkretnost radnje i time doprinose obaveznoj upotrebi raznih dopuna i odredbi, što sa svoje strane onemogućuje adjektivaciju participa. To ilustruje slijedeći primjer:

»Небольшая, пересыхающая летом речушка против хутора Моховского в заболоченной, поросшей ольхами пойме, разлилась на целый километр.« (8)

Обавезно postojanje dopune zahtijeva glagol i u slijedećoj konstrukciji:

»... легкий ветерок нес извечно юный, еле уловимый аромат недавно освободившейся из-под снега земли.« (8—9)

⁴ Изд. «Художественная литература», Москва, 1965.

Uz particip s nepotpunim značenjem njegove osnove neophodna je bila u slijedećem primjeru kvalitativna odredba:

»Чужой, но ставший мне близким человек поднялся, протянул большую, тверую, как дерево, руку:...« (65)

I ove navedene konstrukcije poslužile su autoru da upotpuni, precizira kvalitativnu karakteristiku određenog pojma.

3. Trpni participi sadašnjeg vremena

Ti participi nisu zastupljeni u tekstu pripovijetke, a to je i razumljivo ako se ima u vidu da su oni karakteristični za poslovni i naučni stil izražavanja.

4. Trpni participi prošlog vremena

— Nesvršeni vid —

Iz statističkog pregleda vidi se da ni ti participi nisu zastupljeni u tekstu pripovijetke. Tu pojavu tumačimo neproduktivnošću tih participa u savremenom jeziku.

— Svršeni vid —

Međutim, trpni participi svršenog vida veoma su široko zastupljeni, i to ne samo u autorovoj riječi, već se javljaju i u pripovijedanju glavnog junaka.

Značenja rezultativnosti radnje tih participa, za razliku od radnih participa ovog vida, znatno jače se osjeća: kao novo stanje u koje je predmet doveden radnjom vršenom ili izvršenom od strane drugog predmeta, uslijed čega je objekt te radnje dobio i nov kvalitet. Jače izraženo značenje rezultativnosti kod tih participa u odnosu prema radnima tumači se time što rezultat radnje koji označava trpni particip kao da je više odvojen od prethodnog toka radnje, na što utiče niz jezičkih faktora.⁵

Iz prethodno navedenih razloga, vremensko značenje kod trpnih participa svršenog vida gotovo se potire, a naročito kod onih čiji prefiksi unose u glagolsku osnovu samo značenje rezultativnosti, što doprinosi većoj mogućnosti njihove adjektivacije.

a) Prepozicija

Participske konstrukcije s trpnim participima svršenog vida u prepoziciji imaju različite funkcije. Ovdje se posebno zapaža značaj raznovrsnog leksičkog značenja upravnog pojma i samog konteksta.

Pri opisu prirode autor se koristi tim konstrukcijama da bi konkretnom predmetu koji posmatra pripisao kao kvalitativnu karakteristiku novo stanje

⁵ Л. П. Калакуца, «Адъективация причастий в современном русском литературном языке», АН СССР, «Наука», М. 1971., стр. 177—178.

izazvano najčešće dejstvom prirodne sile. Naziv te sile kao uzročnika tog stanja također je prisutan u konstrukciji i obično je izražen oblikom instrumentala bez prijedloga. Takve konstrukcije poslužile su autoru i da istakne uzrok radnje predikata, čime uspijeva da detaljnije prikaže sliku prirode.

»В конце марта из Приазовья подули теплые ветры, и уже через двое суток начисто оголились пески левобережья Дона, в степи вспухли набитые снегом юга и балки.« (7)

»Колеса по саму ступицу проваливались в отсыревший, перемешанный со снегом и льдом песок...« (7—8)

»В залитом полою водою лесу звонко выстукивал дятел.« (52)

Uzročno-posljedični odnosi uočeni su i kod konstrukcija s radnim participima nesvršenog vida (str. 256), ali vremenski odnosi radnji suprotni su u njima. Kod posljednjih primjera stanje izraženo trpnim participom predstavlja rezultat radnje koja je prethodila radnji predikata i javlja se kao njen uzrok, dok kod ranije navedenih primjera stanje izraženo radnim participom nesvršenog vida postoji kao uzrok u trenutku izvršenja radnje predikata (str. 256).

U cilju prikazivanja konkretnih predmeta značajnih za jednu ličnost ili događaj vezan za nju, ne samo autor već i glavni junak upotrebljavaju konstrukcije s trpnim participima svršenog vida. One su im potrebne da bi određenom predmetu pripisali novo stanje kao precizniju kvalitativnu karakteristiku. Uz takav particip stoji samo najnužnija odredba ili naziv predmeta kojim je izazvano novo stanje.

»А отец выглядывал иначе: прожженный в нескольких местах ватник был небрежно и грубо заштопан...« (13, autor).

»...а в утреннем, свежем воздухе остро и пьяняще запахло лошадиным потом и согретым деготьком щедро смазанной конской сбруи.« (8, autor)

»Он достал из кармана защитных летних штанов свернутый в трубку малиновый шелковый потертый кисет, развернул его, и я успел прочитать вышитую на уголке надпись...« (11, autor)

»Мальчик был одет просто, но добротнo: и в том, как сидел на нем подбитый легкой, поношенной цигейкой длиннополый пиджачок, и в том, что крохотные сапожки были сшиты с расчетом надевать их на шерстяной носок, и очень искусный шов на разорванном когда-то рукаве пиджака — все выдавало женскую заботу, умелые материнские руки.« (13, autor)

»Теперь и то как сквозь сон вспоминаю, как ехал вместе с подполковником на большой машине, как пробирались по заваленным обломками улицам, туманно помню солдатский строй и обитый красным бархатом гроб.« (55, Sokolov)

U prikazivanju ličnosti i autor i Sokolov upotrebljavaju konstrukcije s trpnim participima svršenog vida da bi istakli njihov stav, odnosno psihološko stanje. I u tim konstrukcijama uz particip se nalaze samo najnužnije dopune ili odredbe.

»Я пожал *протянутую* мне *большую, черствую руку*.« (9, autor)

»Шустрый такой парнишка... задумался и нет-нет да и взглянет на меня из-под длинных своих, *загнутых* кверху ресниц, всдохнет.« (58, (Sokolov))

»Он сидел, понуро склонив голову, только большие, безвольно *опущенные* руки мелко дрожали...« (18, autor)

Ukoliko u takvim opisima participiska konstrukcija predstavlja frazeološko jedinstvo, to particip gubi oznaku vremena, uslijed čega takva cjelina ima adjektivno značenje.

»... и глаза мутные, немисленные, как у *тронутаго* *умом* *человека*.« (17, Sokolov).

Pri opisu ličnosti ili predmeta u jednom za njega nezaboravnom trenutku prošlosti Sokolov upotrebljava konstrukcije u kojima sasvim odsustvuje predikat, a participiska konstrukcija pruža statičnu sliku stanja takve ličnosti ili predmeta duboko urezanih u sjećanje. U takvoj jezičkoj situaciji particip kao da dobija funkciju imenskog dijela predikata. Takav slučaj je još češći kod konstrukcija u postpoziciji, što će pokazati navedeni primjeri. Takva statična slika postiže se i time što se naziv predmeta nalazi u nominativu.

»Такой она и в памяти мне на всю жизнь осталась: *руки, прижатые* к груди, *белые губы* и *широко раскрытые* *глаза*, *полные слез*.« (19, Sokolov)

b) Postpozicija

Prethodno navedene mogućnosti participiskih konstrukcija ilustruje nekoliko primjera i u postpoziciji.

»*Глубокая воронка, налитая* ржавой водой, *кругом бурян* по поясу. *Глушь, тишина* кладбищенская.« (52, Sokolov)

»Тут купол снесло тяжелым снарядом или бомбой с самолета, а тут *крыша* вся начисто *побитая*, *осколками*.« (26—27).

»Такой она и в памяти мне на всю жизнь осталась: *руки, прижатые* к груди, *белые губы* и *широко раскрытые* *глаза*, *полные слез*...« (19, Sokolov)

»... кругом снаряды валяются, какие я вез, неподалеку *моя машина*, *вся в ключьях, побитая* лежит *вверх* колесами...« (24, Sokolov)

Taj predikat u posljednjem primjeru i sam potvrđuje statičnost slike, dopunjujući je svojom načinskom odredbom.

Slijedeći primjer sličan je navedenima, s tom razlikom što je particip, reklo bi se, samo gramatički vezan za imenicu u lokativu, a logički — upravo za naziv predmeta u nominativu (личико).

»... на другой день — опять вижу. Этаким маленьким оборвыш: *личико* все в *арбузном соку*, *покрытом пылью*.« (58, Sokolov)

U svim navedenim primjerima uz participe se nalazi, kao i u primjerima u prepoziciji s takvom funkcijom, samo najnužnija dopuna, kojom je izražen uzročnik stanja ili pak odredba.

Za razliku od navedenih primjera, u slijedećem slučaju participska konstrukcija poslužila je autoru da izrazi kvalitativnu karakteristiku sasvim neodređenog pojma, i to putem poređenja. Takva konstrukcija ima izrazito atributivnu funkciju.

»Видали вы когда-нибудь глаза, словно присыпанные пеплом, наполненные такой неизбывной смертной тоской, что в них трудно сморгнуть?» (11)

U navedenom primjeru bila je neophodna upotreba poredbenog veznika i dopune u obliku instrumentala radi označavanja uzročnika stanja, i na kraju posljednja rečenica kao sastavni dio karakteristike izražene posljednjom participskom konstrukcijom.

Konstrukcije s trpnim participima u postpoziciji mogu da izražavaju različite nijanse dopunske, naknadne odredbe uz naziv donekle određenog lica ili predmeta. Takve konstrukcije imaju opštu apozitivnu funkciju.

»Вспомнил, что в Урюпинске живет мой дружок, демобилизованный еще зимою по ранению...« (55, Sokolov)

»На той стороне в колхозном сарае нас ожидал старенький, выдавший виды „виллис“, там еще зимою.« (8, autor)

»Два осипотевших человека, две песчинки, заброшенные в чужие края военным ураганом невиданной силы...« (66, autor).

U posljednjem primjeru participska konstrukcija sadrži zaključak autora u datom trenutku.

Iz prethodnog dijela analize nameće se pitanje: zašto se kod autora javljaju svi tipovi produktivnih participa karakteristični za jezik umjetničkog stvaralaštva, dok Sokolov upotrebljava samo trpne participe svršenog vida?

U vezi s tim pitanjem mogla bi se istaći pretpostavka: autor u svom pripovijedanju opisuje prirodu, ličnosti i predmete, njihove osobine, stanje, izgled u toku samog pripovijedanja. Za takav opis predmeta i lica koje vidi pred sobom on se bogato koristi i pridjevima i participima. Svi radni participi u tim konstrukcijama pripadaju, izuzev jednog (v. str. 256), neprelaznim glagolima sa značenjem stanja. Takvim konstrukcijama on je upravo mogao da prikaže stanje predmeta kao njihovu osobinu koja postoji u trenutku posmatranja. Trpni participi poslužili su mu da prikaže novo stanje predmeta koje posmatra, izuzev primjera sa sasvim atributivnom, odnosno apozitivnom funkcijom participske konstrukcije (str. 261).

U jeziku Sokolova, naprotiv, nema slikanja stanja koje postoji u trenutku pripovijedanja. On se koristi participskim konstrukcijama za detaljnije prikazivanje njemu dragih i nezaboravnih lica i predmeta u datom, za njega značajnom trenutku prošlosti. Samo jedan njegov primjer ima funkciju odredbe apozitivnog tipa (str. 261), a jedan predstavlja pravu atributivnu odredbu (str. 260).

Što se tiče mogućnosti zamjene navedenih participskih konstrukcija odgovarajućom adnominalnom odnosno rečenicom, ona bi teoretski bila moguća ako se ne bi uzimala u obzir šira sintaksička cjelina odnosno kontekst. Međutim, kad se izvede analiza adnominalnih rečenica, vidjeće se kolik je stepen njihove sinonimičnosti, odnosno — ima li je uopšte.

DISTRIBUCIJA I FUNKCIJE ADNOMINALNIH ODNOSNIH REČENICA
S VEZNIČKOM ZAMJENICOM U OBLIKU NOMINATIVA
ILI AKUZATIVA BEZ PRIJEDLOGA

Iz analize adnominalnih odnosnih rečenica s vezničkom zamjenicom u obliku nominativa ili akuzativa bez prijedloga u tekstu pripovijetke »Судьба человека« vidi se da se u njemu nalaze isključivo rečenice s opštom atributivnom funkcijom i da one imaju obje svoje funkcionalne varijante: za individualizaciju i za kvalifikaciju. Gotovo svi nađeni primjeri nalaze se u jeziku glavnog junaka. U njegovu pripovijedanju kao jedino vezničko sredstvo datog tipa rečenica pojavljuje se veznička zamjenica како́й, i to ne samo u svom književnom značenju i upotrebi već i u značenju zamjenice который, što karakteriše osobinu južnoruskih govora.

Zastupljenost ovih rečenica izgleda ovako:

Adnominalne rečenice	Autor:	Sokolov:	Svega:
1. Za individualizaciju	—	9	9
2. Za kvalifikaciju	1	4	5
	1	13	14

Pri analizi participskih konstrukcija i adnominalnih rečenica, s ciljem da se uoči stepen njihove sinonimičnosti, odnosno njeno nepostojanje, neophodno je imati u vidu da su gramatičke mogućnosti participa u odnosu prema ličnom glagolskom obliku znatno ograničenije: particip može da izražava samo radnju, odnosno stanje u sadašnjosti ili prošlosti, ali ne i u budućnosti, ili pak potencijal. Uz to treba dodati da mnogi glagoli ne formiraju određene participe, pa također i da su određeni tipovi participa neproduktivni u savremenom jeziku ili im je upotreba stilski ograničena (v. str. 258). Participske konstrukcije su u odnosu prema adnominalnoj rečenici vrlo skućene i slabo elastične pa zato, naročito u nekim svojim varijantama, sadrže minimum dopuna ili odredbi.

Međutim, mogućnosti adnominalne odnosne rečenice znatno su veće, s obzirom na unutrašnji potencijal ličnog glagolskog oblika. Iz tih razloga sastav i elastičnost njihova zavisnog dijela mogu da budu znatno veći. Nasuprot participskoj konstrukciji, odredba koju sadrži zavisni dio adnominalne rečenice gramatički je slobodnija od upravne imenice, odnosno sintagme, čime više i privlači pažnju na značaj radnje, odnosno stanja izraženog predikatom. Kod participskih konstrukcija pažnja je, međutim, više skrenuta na sam predmet i njegove osobine.

Kao i kod participskih konstrukcija, tako i kod adnominalnih odnosnih rečenica osnovni faktor koji utiče na izbor varijante zavisne konstrukcije jest leksičko značenje upravne imenice, odnosno sintagme. Bitan značaj ima i sam kontekst, što već upućuje i na značaj jezičko-stilske situacije.

U ovom dijelu analize nastojaćemo da u svakom datom primjeru ispitamo mogućnosti zamjene zavisnog dijela adnominalne rečenice participskom konstrukcijom i da istovremeno nađemo odgovor: zašto je pripovjedač odabrao upravo adnominalnu rečenicu.

1. Rečenice za individualizaciju

Najveći broj rečenica ove varijante glavni junak je odabrao da bi bliže odredio konkretne ličnosti (6), a znatno manje predmete (2) i apstraktne pojmove (1). Kod svih tih primjera uočava se da upravna imenica, odnosno sintagma ima funkciju ili subjekta ili objekta.

Kod slijedećih primjera, u kojima se bliže određuju ličnosti, zapažamo da je predikat zavisnog dijela izražen oblikom sadašnjeg ili prošlog vremena.

»И полковник и все офицеры, какие у него в блиндаже были, душевно попрощались со мной за руку, и я вышел...« (47)

»Как вспомнишь нелюдские муки, какие пришлось вынести там, в Германии, как вспомнишь всех друзей-товарищей, какие погибли замученные там, в лагерях, — сердце уже не в груди, а в глотке бьется, и трудно становится дышать...« (35)

»Это говорит ближний ко мне, какой рядом со мной сидит, слева...« (29)

»А сейчас отвяжите этого борова, какой в машине сидит, возьмите его портфель и...« (47)

»Спасибо тебе, солдат, за дорогой гостинец, какой привез от немцев.« (47, Riječi druge ličnosti u pripovijedanju junaka)

Zamjena zavisnog dijela ovih rečenica participskom konstrukcijom ne bi bila moguća iz niza uzroka. U prvom slučaju, dati glagol ne formira odgovarajući particip; u drugom — uz oblik participa ne bi se mogao upotrijebiti već postojeći particip (замученные), čije je postojanje za pripovjedača vrlo bitno. Kod posljednja tri primjera, gdje upravni član — sintagma ima prenosno značenje, odnosno opisno označava ličnost, zavisni dio rečenice ima veću pažnju na sadržaj informacije nego što bi to mogla da pruži participska konstrukcija. Zavisni dio tih rečenica upravo precizira ličnosti.

Slijedeći primjer je inače rijedak, specifičan tip bliže odredbe za već poznatu ličnost:

»Только в уголках губ так навеки и остались смешинка прежнего сынишки, Тольки, какого я когда-то знал...« (55)

Zavisni dio rečenice u datom primjeru kao da izdvaja iz određene ličnosti onu koja je nekad postojala, sa svojim karakterističnim osobinama. Takvu funkciju može vršiti upravo odnosna rečenica, a ne participska konstrukcija.

U slijedećim primjerima, gdje se preciziraju predmeti:

»...кругом снаряды валяются, какие я вез...« (24)

»И кулаками били, и ногами топтали, резиновыми палками били, и всяческим железом, какое под руку попадет...« (35)

ni jedan ni drugi glagol zavisnog dijela rečenice ne bi mogli formirati odgovarajući particip (везти, попасться под руку). U posljednjem primjeru veznička zamjenica какой ima književnu upotrebu zbog leksičkih svojstava upravne imenice (vrsta predmeta). To je jedna od rijetkih varijanata atributivnih rečenica za individualizaciju.

Ni u primjeru gdje se bliže određuje apstraktni pojam:

»Как вспомнишь нелюдские муки, какие пришлось вынести там, в Германии, ... — сердце уже не в груди, а в глотке бьется, и трудно становится дышать...« (35)

lični glagolski oblik zavisnog dijela rečenice ne bi mogao formirati odgovarajući particip zbog svojih leksičko-gramatičkih svojstava. Kao i u prethodnom

slučaju, zamjenica ima književnu upotrebu, što omogućuju leksička svojstva upravne imenice.

2. Rečenice za kvalifikaciju

U većini primjera ove varijante (3) glavni junak daje kvalitativnu karakteristiku određenog tipa ljudi, koji se javljaju u njegovim zapažanjima. To mu omogućuje da izrazi i svoj stav prema njima.

»Да и признаться, и сам я не охотник был на жалобных струнах играть и терпеть не мог *этаких слонявых, какие* каждый день, к делу и не к делу, женам и милахам писали, сопли по бумаге размазывали.« (19)

»Норма — четыре кубометра в день на душу, заметь, *на тухлую душу, какая* и без этого, чуть-чуть, на одной ниточке в теле держалась.« (37)

»Не оказалось и *сволочи, какая* могла бы выдать.« (33)

Za izražavanje svog stava pripovjedač se u prva dva slučaja služi modalnim izrazima a u posljednjem oblikom potencijala. Sredstva modalnosti nose na sebi i poseban logički akcenat, a osim toga, kako pokazuju prva dva primjera, utiču na strukturu rečenice, pomjeraju mjesto riječi, ističu unaprijed ono što se naglašava, izdvaja, tako da lični glagolski oblik, kome sve to pripada, biva pomjeren unatrag, što ne bi moglo biti s participom. U datim primjerima zamjenica kakoj ima književnu upotrebu, ali bi mogla biti zamijenjena zamjenicom *который*, naročito uz pokaznu zamjenicu (antecedent) *такой*.

U jednom primjeru ove varijante pripovjedač upotrebljava specifičnu konstrukciju s negacijom, kojom se ističe specifičnost vrste nekog predmeta.

Молодой парнишка, на гимнастерке у него *защитные погоны, каких* я еще в глаза не видал, первый подбегает ко мне, зубы скалит: . . .« (47)

Ni u ovom slučaju leksičko-gramatička svojstva glagola zavisnog dijela rečenice ne bi dozvoljavala formiranje odgovarajućeg participa (*видать в глаза*). I u tom primjeru zamjenica kakoj ima književnu upotrebu, a zamjenica *который* bila bi, kao i u prethodnom slučaju, moguća naročito uz antecedent *такой*.

Adnominalna rečenica koju je autor upotrijebio služi za kvalitativno određivanje apstraktnog pojma. To je tipična konstrukcija u kojoj se putem specifičnog načina poređenja postiže opis jednog apstraktnog pojma.

»Хутор раскинулся далеко в стороне, и возле причала стояла *такая тишина, какая* бывает в безлюдных местах только глухою осенью и в самом начале весны.« (8)

Zamjenici kakoj u toj varijanti rečenica gotovo da je neophodna odgovarajuća naglašena pokazna zamjenica (antecedent) *такой*, koja u ovom slučaju ima značenje »такой же«, što pruža mogućnost da se jedan apstraktni pojam u konkretnoj situaciji okvalifikuje kao određena tipična pojava na određenim mjestima u određeno vrijeme godine. Iz svih tih razloga, takva konstrukcija zavisnog dijela rečenice ne bi se mogla zamijeniti participskom.

Mislimo da bi se na osnovi ove analize mogla izvesti pretpostavka da su u pripovijeci »Судьба человека« funkcije participskih konstrukcija i adnominalnih rečenica veoma detaljno iznijansirane, a same konstrukcije strogo odabrane u zavisnosti od stilsko-jezičke situacije u svakom konkretnom slučaju. Iz toga bi se mogla izvesti i druga pretpostavka — da među tim konstrukcijama nema pravih sinonimskih odnosa, ako se svi ti uslovi imaju u vidu.